

רצון אנושי ורצון דרצון / יצחק קפש

השאיפה האנושית הטבעית היא בדרך כלל להשיג עוד ולא להסתפק בקיים. טבעו של אדם שאינו נח לעולם, וגם אם ישיג את מבוקשו, יחפש אחר מטרות ושאיפות חדשות. התנא בן זומא רואה ברצון טבעי זה של האדם תאוה יצרית, ומחנך אותנו להסתפק בקיים.

”בן זומא אומר... איזהו עשיר? השמח בחלקו”.

(מסכת אבות פרק ד' משנה א')

לעניות דעתי ניתן לראות את העשירות כמשל לכל תחומי החיים. בן זומא מתחקה אחר המקור הפסיכולוגי של התופעה. מדוע אדם לעולם לא מגיע למושא מסוים וישראלים איתו? מדוע אדם לא יגדיר עצמו כעשיר? משום שהיעד שהציב לעצמו מתרחק כל פעם בהתאם למצבו. אתמול עשירות היתה בשבילו x ואולם עכשיו משהגיע ל- x העשירות אינה אלא y , ולכן אדם שיגדיר את מצבו הנוכחי כרצוי, אזי הוא עשיר. עשירות אינה דבר הנמדד כמותית אלא פסיכולוגית. נשאלת השאלה מהו היחס בין הדברים? מתי הרצון להתקדם חיובי ומתי שייכת הדרכת בן זומא לשמוח בקיים?

עבודת התפילה ע"פ ר' צדוק הכהן מלובלין

ר' צדוק הכהן מלובלין מתייחס למתח המובנה במציאות ורואה בו חיובי. עליו הוא מכוון את עולם התפילה, על חווית העני המבקש הכל או כלום:

”דתפילה דעני כלל כל צלותין ובקעי רקיעין... דכל אחד מישראל שחסר לאיזה דבר ומבקש גם בהפלגה היה פועל כודאי, רק שהוא מרוצה אח"כ בכל שהוא, וצריך לזה דעת שלא להתרצות ולחשוב עצמו שאינו חסר, רק בישועה שלמה. וזה עצת היעב"ץ... שאמר שאינו מקבל שום נייחא כלל כל זמן שלא יענהו הש"י ככל אשר שאל, ובאם לאו הרי הולך ח"ו לשאול וחסר לגמרי...”

(צדקת הצדיק פסקה ר"ג)

עולם הבקשה והתפילה מא-לוהים צריך להיות מכוון אל תודעת הכל או כלום, כמצב העני המבקש להיות עשיר. הוא איננו מבקש עוד ארוחה, או עוד מאה שקל, הוא מבקש לצאת מהבוץ לגמרי, להיות עשיר.

בשלב הבקשה והתפילה, קרי: שלב הרצונות והשאיפות של האדם, הוא צריך לרצות את הכל, לחוות את הכל, לבקש על הכל, לא להסתפק במוטע. עצת היעב"ץ מזכירה את סיפור חוני המעגל שעג עוגה, עמד בתוכה ו”הכריח” את

הקב"ה להוריד גשם. מתוך הבנה זו אפשרי יותר שהקב"ה יענה לו. היעב"ץ נמצא במצב שאם לא תימלא כל בקשתו הרי הוא הולך ח"ו לשאול. האם הוא אינו יכול להסתפק בחלק ממבוקשו? האם האדם בהכרח ישיג את כל רצונותיו? מסתבר שלא, אבל זה גם לא משנה. לא משנה התוצאה, משנה התודעה. אני מוכן לקבל כל תוצאה, גם אם היא כישלון, וגם אם רק אחוז אחד מבקשותי או שאיפותיי יתגשם. התהליך התודעתי של הבקשה צריך לרצות הכל; לתפוס את החבל בשני קצותיו, עד כדי הרגשה שאם הכל לא יעשה עדיף אבדון גמור.¹ בעניין זה דומה ר' צדוק לרבו בעל ה"מי שילוח" שזיהה את הכוח שבועם ישראל ככוח המכיל הכל:

"כאשר רצה הקב"ה שילוד יצחק אבינו מאברהם היה קודם מעשה אבימלך, כי אבימלך רצה לגזול מאברהם שתחת ידו... כי כל כוחות האומות העולם אצלם הוא בגבול וכאשר יבואו לתוך ישראל אז יהיה בלי שום גבול כי הם דבוקים בה' יתברך גם כן בשורשם ולא בשום גבול ולזאת יתפזרו ישראל לבין האומות כדי שיקבלו כל כחותם שנמצא אצל כל אחד משבעים אומות, ואצלם יהיה בלי גבול. וכן כתיב בשלמה המלך ע"ה שלקח נשים מהרבה אומות כי כל תוקף שנמצא בכל אומה היא העיקר בנקבות ובפרט אצל בת מלך, ולכן כאשר יכבשו כל הכוחות האלו יצמח מהם טובה אצל ישראל נצר מטע"י"

(מי שילוח, פרשת לך לך, חלק א' ד"ה כי עצר ה')

על פי מי השילוח ישראל מכילים את כל הכוחות שבאומות העולם, אלא שאצלם הם בלי גבול, וכך הוא מסביר את סיבת פיזורם של ישראל בגלות בין הגויים. תפקידו של עם ישראל הוא לקחת את כל הכוחות שבעולם, לאגד אותם ולנצל אותם, על מנת להידבק בה'. עם ישראל מכיל הכל, הוא רוצה הכל, ובהכל הוא יכול להשיג בלי גבול.²

עם ישראל מגיע הכי קרוב לא-לוהים, כיוון שהוא דומה לו ביכולת להכיל הכל.³

¹ ר' צדוק בדומה לכלל ההשקפה החסידית הוא דוגמא להוגה אנתרופוצנטרי הממקד את עבודת ה' סביב תודעת האדם. בדומה לו היה ניתן להביא תורות של גדולי החסידות המתבטאים בצורה דומה. לעומת זאת הרב חרל"פ (מבית מדרשו של הרב קוק) שאביא בהמשך הוא הוגה תיאוצנטרי- האלוקות במרכז. מטרתו במאמר זה היא להציג אותם כשני שלבים והתפתחויות בעבודת ה'.

² רעיון זה מופיע גם בפרשת בשלח ד"ה נכחו

³ יש להבדיל בין הרצון להידמות לא-לוהים לבין הקנאה בו. על הקנאה בא-לוהים כותב הרב קוק בקובץ א קכט (מובא גם באורות הקודש ב). בקצרה אומר שהרצון להידמות לא-לוהים הוא חיובי, כי הוא היוצר כוחות ואמביציה לעבודת ה' ותיקון העולם, בחינת קנאת סופרים תרבה

עבודת התפילה ע"פ הרב יעקב משה חרלפ

"ומזיכוכי התפילה להתעלות עד לידי הרצון דרצון, כל רצונות שלנו אך בתוך הבריאה המה וכשאינן אנו רוצים מאומה ומגמתנו שיתגלה רצונו ית"ש. הננו מעלים את עצמנו לכלל הרצון לרצות דלפני כל הבריאה כולה. לזאת מדתם של צדיקים הוא לקיים מה שנאמר "בבואה לפני המלך לא ביקשה דבר" ומגלים רצון שיהיה כרצונו ולפיכך נוראה היא גדולתם שמגיעים ע"י התפילה לגלות בקרבם גילוי של רצון, ומתמלאת על ידי זה כל ההויה בהתרצות עליונה, וממילא הם נכללים בעומק הרצון העליון שהוא רצון דרצון."

(מי מרום חלק ג' (לחם אבירים) פסקה א')

הרב חרל"פ מזהה שני סוגי חופש- רצון ורצון דרצון. האדם תמיד מוגבל בבחירתו, ולכן רצונו הוא בחירה בין ברירות המחדל הקיימות במציאות. אולם ברצונו יתברך לא שייך דיבור על רצון, אלא על רצון דרצון, כי הוא חופשי בעצם הרצון. למרות הדמיון לכאורה שיש בבחירת האדם, היא עדיין בתוך הבריאה ולא לפניה.

אבל מזיכוכי התפילה הוא להתעלות עד לידי הרצון דרצון; להעלות את עצמנו לרצון שקדם לעולם. המושגים הם אחרים כאן. אנו כבר לא רוצים כלום, אנו לא במשחק של העולם הזה "בבואה לפני המלך לא ביקשה דבר". אנו לא רוצים מאומה אנו רוצים שיתגלה רצונו.

למתבונן נראה שיש כאן שתי תפיסות שונות של עבודת התפילה. ע"פ ר' צדוק העבודה היא הגדלת הרצון, בקשת הכל, ואילו ע"פ הרב חרל"פ העבודה היא של האין, של חוסר הרצון הפרטי, אולם נראה ששני הדברים משלימים זה את זה. השלב הראשון בתפילה הוא הרצון להיות "הכל", להיות עובד ה' ברמ"ח אברים, ולא לאבד שום אופציה. השלב הזה הוא שלב הנער המתבגר המבקש לשלוח ידו בכל העולם הזה, (אם נשתמש במושגי עולם הישיבות הוא שלב התיכונים שמגיע לשיעור א' ורוצה לגמוע את התורה כולה, מול ערמת הספרים התופחת). לאחר שביררנו את הצד הזה גילינו את השקר והארעיות שבו מצד היותו תמיד מוגבל. חוויית הכוליות אף פעם איננה הכל, כי היא קיימת בתוך גבולות מאד תחומים של המציאות. היא אף לא תגיע באמת להכל.

חכמה, ואילו הקנאה בא-לוהים "מביאה רפיון ומחשכים לכל רעיון של אורה", היא מצב סטטי של חוסר מעש, של תסכול המוביל לכפירה (בשם אור אומן).

ה"הכל" מתברר כאשליה בהיותו ככול לטבע העולם. לכן השלב השני בעבודת התפילה הוא החיבור לרצון העליון, לרצון דרצון. אני מבין שאין לי שום יכולת לחוות הכל משום שאני מוגבל. באופן אבסורדי, ע"י הפיכת רצונותי לאין בלא בקשת דבר - הרצון שלי הרבה יותר גדול, כי הוא חופשי לגמרי מכל כבלי המציאות. הוא הנקודה שבה אני מתחבר לא-לוהות ומסלק כל גבול. וכפי שמסיים הרב חרל"פ "ונמצא דהתפילה מרחבת את הרצון ומגלה אותו באמיתיות בסיסו הנאמן, מסלקת כל הכרח וממילא מתבטלת כל גזירה וכל ההויה כולה מתבסמת מריח חקל תפוחין קדישין של רעוא דרעוא". בסופו של דבר האין וביטול הרצון ירחיבו את הרצון הפנימי ויגלו אותו באמיתיותו המשפיעה. שלב האין לא רק שאינו מצמצם את הבחירה, אלא גם מגדיל אותה להיות אינסופית.

בשלב הראשון עלי לשים את עצמי במרכז, לבקש על עצמי ולבנות קומה באישיותי. תהליך זה הוא תמידי ואינסופי (ר' צדוק). בשלב השני עלי להגיע להבנה שקיים מרחב א-לוהי הרבה יותר רחב, הדואג לכלל העולם והיקום והרצון להיות שותף בו. שלב זה נעשה ע"י ביטול היש והתחברות לרצון העליון (הרב חרל"פ).

ההתחברות לרצון העליון בונה קומה כללית באישיותי העומדת על גבי הקומה הפרטית הראשונה והיא יוצרת בי מימד המכיל הכל.⁴

רצון דרצון בעבודת ה', בלימוד התורה ובקיום המצוות

הדברים נכונים לא רק לגבי תפילה, אלא גם לגבי לימוד תורה, קיום מצוות ועבודת ה' בכלל. ראשונים רבים ובראשם הרמב"ם (במורה נבוכים) ראו במצוות ובתורה השתלמות אישית מוסרית של האדם.⁵ לשיטתם מטרת האדם

⁴ בדומה לרב חרל"פ ניתן לעיין בפסקאות הפתיחה לעולת ראי"ה לרב קוק בה הוא מציג תפיסה כמעט זהה של עבודת התפילה

⁵ להרחבה על תפיסת הרמב"ם את המצוות כהשתלמות מוסרית של האדם ניתן לעיין ב"סודותיו של מורה הנבוכים"/מיכה גודמן, בחלק השני. גודמן, בדומה להרמן כהן מזהה את הרמב"ם עם קאנט ותורת המידות, מה שמכונה "הומניזם דתי", אולם ישעיהו לייבוויץ' מציג גישה שונה: "הרמב"ם, שאינו מכיר אלא בא-לוהים כמצוי אמת, אינו מייחס לאדם ערך וחשיבות אלא

בעולם היא להיות טוב יותר, אולם לאדם מן השורה קשה להגיע לשלמות אישית זו בלא הדרכה. לשם כך ניתנה התורה על מצוותיה, כדי להשלים את החלק שהאדם לא יכול לעשות לבד, ובאמת גם למצוות השמעיות (שלכאורה נראות לא מובנות) יש משמעות בהפיכת האדם לטוב יותר.

עם חשיפתם והתפתחותם של תורות הקבלה הפוקוס השתנה. האדם אינו במרכז, אלא הבריאה במרכז, הקב"ה במרכז. תפקידו של המקובל הוא תיקון ספירת המלכות שנפגמה. עם זאת ברור שהקבלה והחסידות מושתתות על הראשונים, ובונות קומה שנייה על גביהם⁶, קומה החושפת את הרצון דרצון. התפתחותו הרוחנית של היהודי היא בזעיר אנפין התפתחותה של צורת הלימוד ועבודת ה'. השלב הראשוני במפגש עם עולם התורה הוא הרצון לאכול את הכל וללמוד על הכל. חלק מהרצון להתקרב לה' כשהוא אינו מזוקק דיו נגוע ברדיפה אחר הידע, אולם שלב זה הוא הכרחי כדי להגיע לעבודת ה' חסרת כל נגיעות אישיות, לייחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בעולם. התחברות לרצון דרצון מופיעה לאחר הרצון הלא מזוקק הגס והאגואיסטי.

במילותיו של ר' נחמן "תכלית הידיעה היא שלא נדע". (שיחות הר"ן שיחה ג') רק אחרי שעברת את השלב של הלימוד האינטנסיבי והידעני, אתה מבין שכמה שלא תלמד לא תצליח להגיע לתכלית הידיעה, כיוון שהיא מושא שלא ניתן להגיע אליו. מה שכן ניתן להגעה הוא הכוונת הלימוד והידיעה אל מעבר לתודעה הפרטית שלי, אל רצון העליון- הרצון דרצון, הרצון הפנימי, הנקודה האינסופית, מקור כל הידע, שמתוכו מרחיב את הידיעה.. זוהי רמת הידיעה הכי גבוהה, חיבור ישיר אל מקור הידע הבלתי נגמר.

"והחכמה מאין תמצא" (איוב כ"ח, י"ב) ספירת החכמה מקורה מהאין, מהבלתי נתפס לאדם. סופה של כל חכמה היא עמידה חסרת אונים למולה והבנה שכמה

מבחינת הכרתו את א-לוהים, אין למוסר ערך מהותי ועצמי אלא משמעות מיכשורית בלבד: אין הוא רואה במוסריות אלא אמצעי שנדרש לאדם אלא כדי שיוכל להיפנות לתכליתו הגדולה של הכרת א-לוהים, אבל בסופו של דבר אין האמצעי הזה נערך אלא מבחינת יעילותו לסלק מכשולים נפשיים מדרכו של אדם בהליכתו לקראת השלמות, שהיא הכרת ה'". (ישעיהו לייבוניץ מאמרים על הרמב"ם)

⁶ מקובלים רבים כרמח"ל ובעל התניא מרבים לצטט את הרמב"ם. אף כי ברור שנקודות המוצא שלהם שונות לחלוטין, ההנחות הראשוניות מתבססות על דברי הרמב"ם והראשונים.

שלא למדת אותה - אתה עומד מול האינסוף, מול המקור הבלתי נדלה של מאגר הידע שבו אין לך השגה.
ולא נותר לך אלא להתקשר למעבר, לרצון האלוקי החושף את הרצון האנושי.